

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות

פרקים ד-ה: תפילה

סוגיה נב: תיקון מקום התפילה (3): תפילה במקום נמוך

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

סוגיה נב: תיקון מקום התפילה (3): תפילה במקום נמוך

*

רקע

בהלכות העוסקות בתיקון מקום התפילה כולל הרמב"ם [פ"ה הל' ו-ח] שמונה הלכות. אגב שתי ההלכות הקודמות העוסקות בתיקון מקום התפילה, נלמד את שאר ההלכות שלא עסקנו בהן עד כה¹.

מקורות

- א. גמ' י: "וא"ר יוסי בר' חנינא משום ראב"י אל יעמוד אדם... תפלה לעני כי יעטוף"
- ב. תוספתא פ"ג הי"ז
- ג. רמב"ם הל' תפילה פ"ה הל' ו-ז
רא"ש פ"ב סי' יג, "... אלא שאין דעתו מיושבת עליו"
- ד. שו"ע סי' צ סע' א-ג, ומשנה ברורה

הסבר הסוגיה

ואמר רבי יוסי בר' חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך, שנאמר: 'ממעמקים קראתיך ה'.'² [גמ' י:]

רבי יוסי בר' חנינא אומר שאין להתפלל במקום גבוה אלא במקום נמוך, והגמ' מביאה לו סיוע מהברייתא: "לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל לפי שאין גבהות לפני המקום". יש הבדל בין טעם האיסור בדברי רבי יוסי בר' חנינא לטעם האיסור בדברי הברייתא. רבי יוסי בר' חנינא אוסר להתפלל במקום גבוה משום שנאמר "ממעמקים קראתיך ה'" - אדם חייב לעמוד בתפילה מתוך נמיכות קומה, ואילו הברייתא מפרשת שאין לעמוד במקום גבוה מפני "שאין גבהות לפני המקום" - אסור לאדם להתגאות בעמדו לפני ה'². לקמן נראה שיש נפקא מינה בין שני הטעמים הללו.

הרמב"ם [פ"ה הל' ו-ז] מביא את דינו של רבי יוסי בר' חנינא ואת הברייתא ומוסיף עליהם תוספות רבות: "תקון המקום כיצד יעמוד במקום נמוך... לא יעמוד במקום גבוה **שלשה טפחים** או יותר ויתפלל, ולא על גבי מטה ולא על גבי ספסל ולא על גבי כסא, היה בנין גבוה אם יש בו **ארבע אמות על ארבע אמות** שהוא שיעור הבית הרי הוא כעליה ומותר

¹ סדר הלכות אלו הוא על פי סדר ההלכות ברמב"ם. באיסור לעבור לפני המתפלל או לשבת בצדו עסקנו לעיל סוגיה קד עמ' 473.

² הרמב"ם [פ"ה הל' ו-ז] פותח את דין תיקון המקום בחיוב להתפלל במקום נמוך, עובר לשאר דיני תיקון המקום וחוזר לאיסור להתפלל במקום גבוה, יכול להיות שהרמב"ם רצה להדגיש שיש בהלכה זו שני דינים, גם חיוב להתפלל במקום נמוך וגם איסור להתפלל במקום גבוה.

להתפלל בו, וכן אם היה מוקף מחיצות מכל רוחותיו אף על פי שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות מותר להתפלל בו".

הרמב"ם מוסיף שלוש תוספות שאינן מפורשות בגמ':

א. בגמ' לא מפורש מהו שיעור מקום גבוה, ואילו הרמב"ם כותב ששיעורו שלושה טפחים.

ב. הרמב"ם מוסיף שמקום שרוחבו ארבע על ארבע אמות הוא כעלייה שמותר להתפלל בה.

ג. הרמב"ם מוסיף שמקום שאין ברוחבו ארבע על ארבע אמות, ומוקף מחיצות מכל רוחותיו, הוא רשות בפני עצמה, ומותר להתפלל בו.

הרמב"ם סובר שהדין "שאינן גבהות לפני המקום" הוא רק כשמגביה עצמו מעל הרשות שבה הוא נמצא, אם מגביה עצמו פחות משלושה טפחים, או שנמצא במקום שרוחבו ארבע על ארבע אמות, או שנמצא במקום שמוקף מחיצות, הוא לא מגביה עצמו מהרשות, ולכן מותר להתפלל שם.

מלשון הרמב"ם: "לא יעמוד במקום גבוה שלשה טפחים או יותר ויתפלל, ולא על גבי מטה ולא על גבי ספסל ולא על גבי כסא", משמע שאסור לעמוד על גבי מטה, ספסל וכסא אף שאינם גבוהים שלושה טפחים. מהר"י אבוהב [מובא בבית יוסף סי' צ סע' א-ב ד"ה וכתב הרמב"ם] מסביר שאסור לעמוד עליהם מפני שהוא טרוד שמא ייפול מהם. בלשון הרמב"ם אין רמז לטרדה מעין זו, וניתן לפרש שעומד על גבי כלי מגביה עצמו מעל הרשות, ולכן אסור אף כשאינם גבוהים שלושה טפחים.

בפרק שני [זט]. למדנו שפועלים מתפללים בראש הזית ובראש התאנה ובעל הבית יורד למטה ומתפלל "לפי שאין דעתו מיושבת עליו". פועלים עסוקים במלאכת בעל הבית, ולכן הקלו להם חכמים שיכולים להתפלל בראש הזית ובראש התאנה, אך לבעל הבית שעוסק במלאכתו לא הקלו חכמים, והוא חייב לרדת ולהתפלל במקום שדעתו מיושבת עליו ויכול לכוון כראוי. הרא"ש [פ"ב סי' יג] מבאר שבתפילה בראש התאנה אין איסור של תפילה במקום גבוה, "דכיון דעולה באילן לעשות מלאכה הוי כאדם שעולה לעליה ומצי להתפלל אלא שאין דעתו מיושבת עליו". איסור תפילה במקום גבוה הוא רק כשעולה למקום הגבוה כדי להתפלל שם, אך כאן שעולה למלאכתו, מותר לו להתפלל במקום גבוה³. מדברי הרא"ש משמע שחייב תפילה במקום נמוך אינו מפני שיש חיוב להנמיך עצמו, אלא מפני ש"אין גבהות לפני המקום", ואיסור זה הוא רק כשעולה למקום גבוה להתפלל ולא כשעולה למקום גבוה לעשות מלאכתו.

סיכום

³ הב"ח [סי' צ סע' ב ד"ה האומנין] מדגיש שדין זה שייך גם לגבי בעל הבית. האיסור של בעל הבית להתפלל בראש הזית ובראש התאנה הוא רק מפני שאינו יכול לכוון בתפילתו מחשש שייפול.

אסור להתפלל במקום גבוה. לדעת הרא"ש, האיסור הוא להגביה מקומו לתפילה, ולכן אם מגביה מקומו לצורך מלאכה, מותר לו להתפלל שם ואינו צריך לרדת למקום נמוך. הרמב"ם סובר שאיסור תפילה במקום גבוה הוא רק כשמגביה עצמו מעל הרשות, ולא כשמתפלל ברשות גבוהה, ולכן מותר להתפלל במקום גבוה שיש בו ארבע על ארבע אמות, או כשיש לו מחיצות מכל רוחותיו. כמו כן, מותר להתפלל במקום שאינו גבוה שלושה טפחים, מפני שהוא חלק מהרשות הנמוכה, אך משמע מהרמב"ם שאסור להתפלל על כסא או שולחן, אפילו כשאינם גבוהים שלושה טפחים.

הלכה

השו"ע [סי' צ סע' א] פוסק שאסור להתפלל על גבי מקום שגובהו שלושה טפחים, אלא אם רוחבו ארבע על ארבע אמות, או שהוא מוקף מחיצות. על פי התוספתא [פ"ג הי"ז], הוא מתיר להתפלל במקום גבוה לזקן, לחולה ולמי שכוונתו להשמיע לציבור. השו"ע [סע' ב] פוסק שמותר לפועלים העולים לראש הזית ולראש התאנה לצורך מלאכתם, להתפלל שם ואינם חייבים לרדת.